

Michael Schumacher

Tama Janowitz

Modna italijanska restavracija v SoHu, zgodnji nedeljski popoldan: ljudje pravkar začenjajo preganjati včerašnjega mačka. Nekateri srkajo Bloody Mary in gledajo nogometno tekmo na ogromnem ekranu nad vrati. Drugi stikajo glave za mizami in poslušajo razpoložensko glasbo. Izkaže se, da je to Tom Waits, tuleč nekaj o Union Squaru v tonu, zvenečem kot cirkularka, ki reže jekleno ploščo.

Zunaj se ustavi taksi in Tama Janowitz izstopi. Vsa je v črnem. Njeni lasje silijo vsepovsod, kot bi jih bičal veter. Vstopi v restavracijo in za trenutek, ko postoji pred steklenimi vrati, da bi se oči privadile mračni notrajnosti stavbe, je kot senčna figura, projicirana na belo rjuho.

Tama Janowitz je z zbirko kratkih zgodb *Sužnji New Yorka* postala literarni dvojnik Andyja Warhola. Njena prva knjiga *Ameriški očka* je žela pohvale. Prihajal je naslednji roman: *Kanibal v Manhattnu*. Pojavljanje v TV šovih in na naslovnica revij je Tami Janowitz omogočilo publiciteto, o kateri je pred leti lahko samó sanjala. Pozornost javnosti je postala tako moteča, da je z veseljem odšla iz mesta. V šolskem letu 86-87 je bila gostujoča pisateljica na Princetonu.

»V New Yorku sem dolgo živela brez telefonskih klicev, redko sem hodila ven, nikogar nisem srečevala. Po *Sužnjih* je telefon kar naprej zvonil, tridesetkrat, petdesetkrat na dan, ljudje so klicali in govorili: 'pridi sem in stori to ali ono.' In seveda sem raje počela karkoli drugega, kot pisala. Imela sem se krasno, toda težko je bilo delati. Na Princetonu sem čisto izolirana in pišem kot nora. Čutim, da sem našla svoje ravnotežje: imela sem leto totalne zabave in zdaj sem se vrnila k samotarskemu življenju.«

Tama Janowitz govori kot dež. Ni čudno, da je popularen gost v intervjujih. Ne manjka ji samozavesti, vendar ne zveni prevzetno ali bahaško. Mnogi pisatelji jecljajo in iščejo besede ali se opravičujejo, ker zvenijo suho in dolgočasno. Tama Janowitz se morda česa boji, toda mikrofona gotovo ne.

»Tako je to: če hočeš, da te bodo imeli za resnega literata, prekleto dobro glej, da ne boš kršil nekaterih pravil. Vesti se moraš resno, to pomeni, da svoje knjige ne promoviraš na MTV in se ne slikaš za

naslovnico svoje knjige. Na noben način ne smeš pokazati, da je pisanje kaj manj mučno kot roditi trojčke v avtu, ki se prebija skozi prometno konico. Pomaga tudi, če si odljuden. In končno, nikoli ne daj svoji knjigi naslova *Sužnji New Yorka*. Zveni preveč podobno filmu, ki so ga vrteli na Times Squaru.«

Tama je prekršila ta in druga pravila. Uživa pri promoviranju svojih del, zato se mora sprijazniti z očitkom, da ji je več do publicitete kot do umetnosti. Vztraja, da ji je pozornost medijev samó pomagala približati knjige bralcem.

»Leta in leta sem poskušala pisati, počela sem, kar sem najbolj znala. Bila sem ponosna na svoje delo. Naj bom prekleta, če po tolikem trudu ne bi hotela, da stvar nekdo prebere. Če imam priložnost, da knjigo prodam, potem hočem to storiti.«

Mogoče se ugovori ne tičejo toliko ideje o promoviranju literature, kot načina, kako je promovirana. Fotografija za *Sužnje* – zapeljiv posnetek Tame v svileni pižami – je npr. najbolj provokativen portret po Trumanu Capotu. Ta se je velik del svojega življenja trudil, da bi ljudje njegov greh pozabili. Celo on pa ni nikoli posnel videa.

V tem je bila Tama prva. Video za MTV je bil preračunljiva poteza, kako pridobiti publiko, ki uživa v energiji rock'n'rolla. Problem je, da bralec ne ve, kako najti knjigo v poplavi romanov in zbirk, ki izidejo vsako leto. Človek celo v špecerijo ne bi šel kupit nove mačje hrane, če ne bi nekje videl reklame zanjo.

»Video projekt je bil marketinški eksperiment, v katerem sem imela vlogo poskusnega zajčka. Producentu sem ustrezala iz več razlogov: zaradi mojega videza – videti sem »New York« – in zgodb, ki so zelo dramatične. Vedeli smo, da bomo lahko naredili nekaj posnetkov, npr. nočnih klubov ali mene na ulicah. Nobenega scenarija ni bilo, samo jaz, ki govorim. Tam sem bila, v rock videu! Nisem prepričana, da se da ugotoviti, koliko izvodov knjige bi bilo prodanih brez tega, toda pomagalo je moji knjigi, da so jo ljudje opazili.«

Skoraj pozabljeno je ostalo dejstvo, da Tama Janowitz zna pisati. Njena suha proza je prežeta s humorjem in z več kot trohico patosa. Junaki njenih zgodb so sužnji svojih hrepenenj. So revni, nesrečni, živijo na robu. Vse to je deloma pogojeno z dejstvom, da so praviloma neke vrste umetniki. Kljub temu se bolj ukvarjajo s telesnim udobjem kot z duhovno hrano. Tama Janowitz jih opisuje s simpatijo, podobno čustvom njenega junaka, ki ne more ubiti ščurka.

»Jasno je, da tečejo za življenje. Ubiti nekaj, kar si takó obupno želi živeti, je v očitnem nasprotju z vsako filozofijo, religijo, verovanjskim sistemom, ki ga priznavam. Dolgo po padcu bombe in po izginotju tvojih dobrih del bodo ščurki še vedno tu, stikali bodo po ulicah kot oklepni avtomobili.«

Dostojevski, Čehov, Nabokov, Henry Miller in Saul Bellow so Tamini najljubši avtorji.

»Berem karkoli in občudujem recimo Raymonda Carverja ali Ann Beattie. Toda za svoje delo iščem energijo pri avtorjih, ki se ne morejo ustaviti, ki so nadvse intenzivni, blazni, ekstremni.«

Sužnji New Yorka spadajo v to tradicijo. Kritiki pogosto uporabljajo besedo žgečkljivo, toda zdi se, da je ta pridevnik premalo tehten. Zvodnik iz *Sužnjev* se morda zdi žgečkljiv, ker rad postopa po stanovanju, nastlanem s smetmi, in bere Kanta. Toda niti on niti druge figure v *Sužnjih* niso uporabljene samo zaradi humorja. Tama Janowitz uporablja humor in ironijo kot kirurg skalpel: šele ko se rana zaceli, se zaveš, da so te rezali.

Tama je nekoč zapisala, da bi bila rada moderna Jane Austen. New York je idealen kraj za njene socialne študije. Uživa v nenehni gibljivosti mesta in različnosti ljudi.

»Vse prihaja samo od sebe in takrat se počutim živo. Lahko sediš za pisalnim strojem in nič se ne dogaja in potem greš k oknu in pogledaš ven in na ulici mož pretepa ženo, ki je v pižami in kriči, in ljudje kličejo policijo in to gre dalje. Vse je okrog tebe in če ne znaš tega spraviti na papir...«

V svojih najboljših zgodbah Tama nasilje nadgradi s humorjem, ki razoroži celó njene obrekovalce. Nekatere kritike še zmeraj moti objektivnost. Kot drugi kvazi-žurnalisti je tudi Tama prepričana, da ni njena dolžnost opredeljevati se do snovi.

»Moralne sodbe niso del mojega posla. Bila sem samo reporter, ki poroča, kakšno je življenje v tem specifičnem kraju in času. Če so me poklicale tri, štiri ženske z istimi težavami, sem pomislila, da obstaja nekakšen vzorec, in napisala sem zgodbo o ženski s podobnimi težavami. Nikoli mi ni bilo do tega, da bi rekla: 'Poglej, kako ogaben, puhel, površen je New York.' Ali: 'Poglej veliki svet New Yorka, to kreativnost, energijo in entuziazem.' To ni bilo moje delo. Moje delo je bilo napisati, kar sem videla, in biti kar se da resnična in poštena.«

Tama Janowitz je bila velik del svojega življenja outsiderka in opazovalka. Vzrok je morda v osemtridesetih selitvah v tridesetih letih življenja. Ko se je rodila, je bil njen oče v vojski. Bila je še čisto majhna, ko so iz San Franciscia odšli na vzhodno obalo. Ko je imela deset let, sta se njena starša ločila. Tamo in brata Davida je vzgajala mama, pesnica. Leta 1968 so za eno leto odšli v Izrael, kjer so veliko potovali. Še pred srednjo šolo je Tama postala oster opazovalec človeškega vedenja.

»Ko sem prišla na college, nisem imela kaj prida izobrazbe. Nekaj časa sem bila v privatnih šolah in nekaj let sem preživela v eksperimentalnih šolah. Nisem znala seštevati ali odštevati – in še zmeraj ne znam. Na college so me sprejeli, čeprav nisem imela dobrih ocen. Bala sem se, da bi me v običajnih programih odkrili: vedela sem, da ne bi znala napisati eseja o Cervantesu. Zato sem vpisala umetniško smer – pisanje. Nikoli nisem pomislila, da bom pisateljica, toda vedela sem, da me ne

morejo zabrisati ven – lahko bi samo rekli, da jim moje zgodbe niso všeč.«

Kombinacija New Yorka in šole je bila katalizator Taminega zgodnjega pisanja. Čeprav so bili njeni učitelji šokirani in zgroženi, so njene zgodbe opazili drugje. Dobila je vrsto nagrad. Po končanem šolanju je hotela postati pisec reklamnih tekstov.

»Rada sem imela propagando, ker ne pozna hipokrizije. Počeli so iste stvari kot vsakdo: prodajali svojo robo.«

Šest mesecev je bila pomočnica umetniškega programa neke reklamne agencije. Potem so jo odpustili. Zaprošila je za štipendijo, ker je hotela preizkusiti svoje pisateljske sposobnosti.

»Tisto leto sem napisala roman in naslednje leto sem ga prodala. Mislila sem, saj to je igračka! Napišeš knjigo in jo prodaš. Potem imaš dovolj denarja za eno leto, ko pišeš novo knjigo.«

Tami Janowitz je bilo štiriindvajset let, ko je izšel njen prvi roman, *Ameriški očka*. Napisan je v prvi osebi, s perspektive Earla Przepasnika, sina psihiatra in pesnice. Knjiga je deloma avtobiografska, stilno pa bolj tradicionalna kot kasnejša dela. Pisanje, pravi Tama, je bilo proces odkrivanja.

»Ko sem sedla, nisem imela pojma, kako napisati roman. Vedela sem, da priporočajo pisanje iz izkušenj. Moja izkušnja je bilo odraščanje v ruralnem Massachusettsu. Ko sem začela pisati uvodne stavke, sem pomislila: 'Dobro, tu sem spet v ruralnem Massachusettsu, toda to pisanje iz izkušenj je tako dolgočasno. Zakaj ne bi pisala v moškem spolu?' Brž ko sem to storila, se je stvar spremenila v fikcijo. Dogodki niso bili več isti. Uživala sem, ko sem se prestavljala v glavo druge osebe.«

Tama Janowitz rada piše z moške perspektive. Tudi *Kanibala v Manhattanu* pripoveduje moški.

Starša v *Ameriškem očku* sta oblikovana po vzoru Taminih staršev, ki jima je knjiga tudi posvečena. Nekatere najbolj smešne odlomke v knjigi je porodilo pretiravanje očetove ljubezni do kiparjenja ter mamine do poezije. Tama zatrjuje, da njena starša nista tako prismojena.

»Mama v knjigi je popolnoma neefektivna. Moja mama pa se je po ločitvi vrnila v šolo, postala pesnica in profesorica. Včasih ženske niso delale kariere, poročile so se in skrbele za otroke. Zame je bila mama pravi vzor. Moj oče je kipar. Oba sta mi bila v pomoč, posebno mama. Rekla mi je: Težko je, toda če je to tisto, kar si želiš, potem vztrajaj.«

To je bil pravi nasvet za Tamo, ki je kmalu ugotovila, da pisanje ni tako igračkanje, kot je mislila na začetku. Napisala je nov roman, vendar založnikov ni zanimal.

Preživljala se je z občasnimi nagradami. Po enem letu se je znašla pred dejstvom, da bo morala spet v službo.

»Vedela sem, da bi bil to konec moje kariere, ker ne bi zmogla

toliko psihične energije. Nikoli ne bom ena tistih ljudi, ki vstanejo ob šestih, pišejo dve uri in potem grejo na delo. Vsakič, ko je že kazalo, da bom morala v službo, sem na srečo dobila novo nagrado. Začela sem pisati kratke zgodbe namesto romanov, ker mi vzamejo manj časa. Ko je moja zgodbo kupil *The New Yorker*, je to stvari resnično spremeni-
nilo.«

»Ko sem prišla v New York, sem se družila z umetniki in slikarji. To je bila zanimiva, fascinantna scena. Če je bilo na večerji deset slikarjev, se ni nihče pogovarjal o estetskih vprašanjih. Nihče ni razpravljal o velikih umetninah. Govorili so: 'Si slišal, da je ta in ta zaprl galerijo?' Ali: 'Ta in ta prodaja svojo sliko za dvajset tisoč dolarjev.' Umetniški svet New Yorka v zgodnjih osemdesetih je bil kot rock scena šestdesetih in sedemdesetih. Bila sem fascinirana. Dobila sem odskočno desko za pisanje o svetu, ki ga ni opisoval še nihče.«

Neki urednik pri Crownu je videl nekaj Taminih zgodb in ji ponudil objavo zbirke. Tama je pregledala »ogromno škatlo zgodb« in sestavila zbirko *Sužnji New Yorka*. Imela je knjigo, treba jo je bilo samo še spraviti pred bralce.

Tretja Tamina knjiga je bila roman, za katerega se založniki prej niso zanimali: *Kanibal v Manhattnu*.

»Vedno sem si želela, da bi bila ta knjiga objavljena. Počutila sem se, kot bi bil to moj otrok: ljubila sem ga in vse, kar sem želela, je bilo objaviti ga.«

Kanibala v Manhattnu je natančno pregledala in še enkrat napisala. Snov je bila v mnogih pogledih kot naročena za Tamo. Zakaj ne bi namesto opisovanja enega segmenta New Yorka napisala satire na celo mesto, in to s stališča nedolžnega? Njen glavni junak, Mgungu Yabba Mgunga je miren, poligamen ljudožerec s fiktivnega otoka v južnem morju, kjer vodi umirajoče pleme. Bogata dama iz višjih krogov ga vidi v *National Geographic Magazine*, pridruži se mirovnim silam, ga izsledi in mu ponudi, da ga bo spravila v New York, kjer bo sodeloval na mednarodnem plesnem festivalu. Poročita se in po vrsti nezgod, ki so povod za Tamine komentarje o življenju v New Yorku, je ona umorjena. Ljudje iz podzemlja Mgunga prisilijo, da dokaze pojé. Od tu naprej gre življenje le še navzdol. Mgungu se znajde v bolj brutalnih situacijah, kot so bile tiste, s katerimi je imel opraviti kot divjak.

Ideja plemenitega divjaka v literaturi ni nova. Tamina verzija je rezultat kombinacije njenih otroških spominov in odraslega čuta za satiro.

»Mislim, da sem videla člančič o človeku, ki je prišel iz druge dežele, da bi ženi kupil nedrček. To je bilo seme. Potem sem dva meseca proučevala Novo Gvinejo in druge otoke Južnega Pacifika. Ko je prišel čas pisanja, sem si izmislila svoj otok. To je fantazijski otok, nastal iz otroške ljubezni do knjig o raziskovalcih. Knjige, ki sem jih brala kot otrok, so bile polne življenja, saj nisem bila sposobna kritike.

Otrok bere in pade v knjigo. To je bolje, kot hoditi v kino. Samo vstopiš v svet knjige brez vprašanj, brez dvoma.« Na podoben način je Mgungu vstopil v svet New Yorka. Njegova opažanja o civilizaciji izvirajo iz Taminega spraševanja, kakšen dokumentarec o New Yorku bi posneli antropologi z drugega planeta.

Kanibal v Manhattanu ni bil nizkoprorračunska produkcija. Knjiga je opremljena z zemljevidi, fotografijami, inicialkami.

»Zame je bil estetski videz knjige nadvse pomemben. Rada imam knjige in hotela sem lepo knjigo. Videla sem nekaj knjig iz dvajsetih let: postavljene so lepo, tekst je videti lep in knjige dajejo dober občutek. Hotela sem tisto magično moč, da knjigo prebereš in se vrneš k zemljevidu, pregledaš pot čez gore in reko.«

Idejo, da bi knjigo opremila s fotografijami znanih oseb, je Tama dobila ob prebiranju knjig o resničnih zločinih.

»Ko odpreš te resnične krimiče, vedno najdeš fotografije in polovica jih je čisto brez smisla. Imajo slike iz otroštva in družinsko fotografijo in obvezno prizorišče zločina, ki je čisto drugačno, kot si ga predstavljaš iz pripovedovanja. Presenečena sem, da se ni nihče domislil, da bi to počel v fikciji, glede na to, da živimo v popolnoma vizualni družbi.«

Fotografije upodabljajo vrsto javnih figur New Yorka, ki jih je Tama vpletla v svojo zgodbo. Andy Warhol je poziral kot muzejski kurator. Knjiga je posvečena prav Warholu, ki ni bil samo Tamin osebni prijatelj, ampak je odkupil filmske pravice za *Sužnje*.

»Kadar pomislim na Andyja, pomislim na osebo, ki je resnično uživala v življenju s prvinskim, otroškim entuziazmom. Če je bilo kaj, česar bi se lahko naučila od njega, potem je to otroško veselje do stvari.«

Warhol je nekaj vedel tudi o slavi in zdi se, da je del te vednosti prešel na Tamo. Tama ne potrebuje slave, da bi se počutila resnično, kot pripovedovalec *Ameriškega očka*.

»Spoznal sem, da sem hotel slavo, nekaj, kar bi me spremenilo v pravo osebnost, človeško bitje. Če bi bil slaven, bi vedel, da obstajam – dejstvo, o katerem nisem bil čisto prepričan.«

»Stvari ne smeš jemati prelahko ali preresno, toda biti moraš zabaven. Pišem take knjige, kot jih rada berem. Fikcija je pogosto dolgočasna. Včasih je prava muka, da se prebiješ skozi knjigo. Raje berem knjige, iz katerih se nečesa naučim. Zanima me obrt, popravljam se, spreminjam in postajam boljša. Zdi se mi, da bom lahko vse življenje napredovala.«

Prevedla in priredila
Darja Pavlič